

een status toeëigenden die ze niet hadden. Deze vrouwen hadden er alle baat bij om hun geschiedenis geheim te houden en we kennen slechts de verhalen van degenen die daarin faalden. Zo kunnen wij 'de waarheid' over deze vrouwen per definitie niet achterhalen.

In tegenstelling tot de *passing women* was het geslacht van de vrouwen-soldaten juist wel bekend. Deze vrouwen keerden echter na de oorlog zonder nader commentaar tot hun vrouwelijke rol terug. Ze waren dus als man en vrouw geslaagd, maar de goede orde werd steeds weer hersteld.

In het midden van de negentiende eeuw begint het *two sex system* meer algemeen door te dringen. Dit heeft een groot aantal gevolgen. De negentiende-eeuwse medici zijn er van overtuigd dat iedereen een 'ware' sekse heeft (ook al is die soms verborgen zoals in het geval van de hermafrodiet Herculine Barbin) en vrouwen die zich als man verkleden worden niet langer wegens bedrog ontmaskerd maar worden onder invloed van de opkomende seksuologie als ziek en pervers gezien. In Foucaultiaanse zin dienen zij zelf hun 'ware geschiedenis' te vertellen. Hun psychische mannelijkheid wordt door de medici gekoppeld aan een lichamelijke mannelijkheid, waar men speurt naar de kenmerken van een mannelijk lichaam, en een mannelijke geest. Het laatnegentiende-eeuwse/vroegtweintigste-eeuwse begrip voor homoseksualiteit, 'inversie', staat voor een letterlijke omkering van de geslachtsrol. Sarolta Vay, die de twijfelachtige eer geniet de eerste lesbische vrouw uit de (case-)geschiedenis te zijn, beroept zich erop dat ze 'zo' door God geschapen was en de medici waren dat wel met haar eens. Mak suggereert dat de casuïstiek die door deze seksuologen wordt ontwikkeld en die altijd een persoonlijke geschiedenis inhoudt, het prototype is van wat wij nu een 'identiteit' noemen. Dat laatste valt overigens te nuanceren: de ontwikkeling van het autobiografische genre in de achttiende eeuw zou evenzeer als begindatum van een identiteitsbegrip kunnen functioneren. Veeleer gaat het hier om het ontstaan van de narratieve patronen waarin wij geleerd hebben onze identiteit vorm te geven.

Met de conceptualisering van de mannelijke vrouw als lesbisch is tevens een problematische relatie ontstaan tussen enkele psychische en lichamelijke kenmerken van mannelijkheid die gebruikelijk waren bij onafhankelijke vrouwen binnen de vrouwenbeweging ('het dragen van de broek'/ zelfstandigheid en onafhankelijkheid) en lesbische vrouwen. De twee groepen raken steeds verder uiteen, waarbij de nadruk op vrouwelijkheid wordt gelegd. De ontwikkeling van het *two sex system* heeft dus met name voor een verder uitkristalliseren van de verschillen tussen mannen en vrouwen en polarisatie van verschillende groepen binnen de vrouwenbeweging gezorgd. Daarmee blijven toch nog wel wat zaken onverklaard, zoals de positie van de niet-geïnverteerde partner in dit soort relaties.

Belangrijker is echter de vraag naar de voordelen van de onder historici ongebruikelijke aanpak van Mak. Door niet naar de historische context te kijken mist ze een aantal ontwikkelingen die zeker een bijdrage hebben geleverd aan het toenemende vastleggen van de sociale verschillen tussen de seksen, bijvoorbeeld de invloed die imperialisme en kolonialisme hebben gehad. Aan de andere kant heeft ze een aantal problemen opgelost die de discussie met name over de geschiedenis van de lesbische identiteit compleet dreigden vast te zetten.

Judith Schuyf

K. J. Schoeman, *J. J. Kicherer en die vroeë sending, 1799-1806* (Kaapstad: Suid-Afrikaanse Biblioteek, 1996, 295 blz., Rand 95,-, ISBN 0 86968 114 1, ook te bestellen via S AI, tel. 020 6249318).

Volgens een vroeg en ongetwijfeld hagiografisch negentiende-eeuws bericht koesterde Johan Jacob Kicherer (tweede generatie immigrantenzoon in het Haagse) vanaf zijn vroegste jeugd jaren het edelmoedige denkbeeld de blinde heidenen in verre afgelegen landen te gaan verlichten. Kennelijk vertraagden ons onbekende omstandigheden de realisering ervan aanvankelijk. Pas als 21-jarige immers schreef hij zich in september 1776 te Leiden in als student in de theologie, om die studie het jaar erop te Utrecht voort te zetten. Via het pas opgerichte Nederlandsch zendelingen genootschap belandde hij in 1798 bij de London missionary society, die hem uiteindelijk uitzond als zending naar Zuid-Afrika. Daar zette hij op 31 maart 1799 voet aan land, in het gezelschap van een veel meer bekend geworden collega dr. J. Th. van der Kemp en nog twee Britse ambachtslieden-zendingen.

Hun aankomst was voor een aantal Kaapse gelovigen aanleiding tot de oprichting van een Zuid-Afrikaansche genootschap ter bevordering van de uitbreiding van Christus' koninkrijk; dat voorzag de zendingen van allerlei zaken benodigd om het binnenland in te trekken, zoals een ossenwagen, proviand, een kudde schapen en gidsen. Kicherer en Van der Kemp sloegen overigens verschillende richtingen in. Van der Kemp ging naar wat toen Kafferland genoemd werd, Kicherer koos zich een arbeidsveld onder de Hottentotten (Khoi) en Bosjesmannen (San). Begin augustus 1799 vestigde laatstgenoemde zich vijf weken reizen ver ten noorden van Kaapstad in het binnenland, vier dagreizen over de koloniale grens. Hij bouwde er een hut voor hemzelf, de Britse ambachtsman-zending William Edwards en de dertienjarige tolk en Boerenzoon Gert Visser. Een niet onbelangrijke schakel met de omgeving waren overigens de wagenleider Willem Fortuin, een Basterd, en zijn vrouw die een /Xam was.

Blijde Vooruitzicht noemde Kicherer zijn zendingsstation. Over belangstelling had hij aanvankelijk niet te klagen. Regelmatig kwamen leden van de omwonende stammen Koranna en /Xam eens kijken en werden beloond met een handvol tabak, wat kraaltjes en toespraakjes. Binnen vijf maanden moest 'de leraar der heidenen' dan ook terug naar Kaap om te fourageren. Om te bewijzen dat steunverlening zinvol was, liet hij 's zondagmorgens de gereformeerde gemeente in de Grote Kerk te Kaapstad negen meegenomen heilbegerige /Xam zien! Op nog veel groter vlak herhaalde hij die pr-stunt in 1803. Toen nam hij drie bekeerlingen helemaal mee naar Europa. Zij trokken vooral in Engeland geweldige belangstelling. Ook in Nederland verbleven zij lange tijd gedurende deze *fundraising tour*.

De drie kinderen van Afrika (twee vrouwen en een man) waren overigens geen ware Khoisan (hun belangstelling voor de zendingsactiviteiten was kortstondig), maar 'tamme Hottentotten' of eigenlijk Basterds, mensen van gemengde afkomst en van jongsaf aan bekend met de Europees-christelijke koloniale cultuur — zij spraken bijvoorbeeld Afrikaans. De Basterds (of Griqua) vervulden in de negentiende eeuw een belangrijke rol in het Zuid-Afrikaanse binnenland (recent heeft Schoeman een uitgave verzorgd van de *Griqua records. The Philippolis captaincy, 1825-1861* (Kaapstad, 1996). Kicherer evangeliseerde met name onder hen in 1801 en 1802, tot in Transoranje toe.

Kort na terugkeer van de Europese reis vervulde Kicherer de zending voor een gevestigde gemeente en werd predikant van Graaff-Reinet (1805), tien jaren later van Tulbagh, waar hij ook in 1825 overleed. Blijde Vooruitzicht ging kwijnend ten onder, zijn activiteiten onder de Griqua misten structuur en gevolg. Kicherer werd dus niet de apostel van de Koranna, de /Xam of de Griqua. Hij is niet meer dan een voetnoot in het boek der wereldzendingsgeschiedenis en ook zijn bijdrage tot de geschiedenis van Zuid-Afrika was gering. Zijn zendingsactiviteiten waren weinig deskundig, kortstondig en oppervlakkig. Kicherers plaats in de historie is dat hij als een der eersten de zending onder de inheemse bevolking van Zuid-Afrika ter hand nam en er overzee aandacht voor vroeg. Kicherers optreden was exemplarisch voor de tijd en de kring rondom hem van piëtistische zendingsvrienden, in Nederland, Engeland en niet het minst aan

de Kaap zelf. Kicherer weerspiegelde hun wereld in zijn combinatie van naïveteit en vanzelfsprekende zelfoverschatting als Europeaan en christen, maar ook in zijn trouw aan een zelfgekozen opdracht en de vindingrijkheid in de uitvoering daarvan.

Schoemans boek over Kicherer en de vroege Zuid-Afrikaanse zending bezit bredere betekenis dan de titel lijkt aan te geven. Het boek beperkt zich niet tot Kicherer en diens zendingsactiviteiten, maar beschrijft die in hun context, de Europese en de Zuid-Afrikaanse, onderhoudend en deskundig. Schoeman beschrijft in Kicherers Zuid-Afrika omstreeks 1800 een land in wording, raciaal en cultureel pluriform, vloeiend en open. Een ander land dus dan diverse studies, geobsedeerd door de meer recente periode, ons willen doen geloven.

G. J. Schutte

H. M. C. M. van Maarschalkerwaard, J. Oosterhoff, G. J. Arends, *Bruggen in Nederland, 1800-1940. Vaste bruggen van ijzer en staal* (Utrecht: Matrijs, [S. 1]: Nederlandse Bruggenstichting, 1997, 400 blz., ISBN 90 5345 100 5).

De titel van dit boek laat geen misverstanden bestaan over wat we zullen aantreffen: een zakelijke inventarisatie van de kennis over Nederlandse bruggen van een welomschreven materiaal. De ambities zijn even begrensd als sympathiek, namelijk feitenmateriaal uit boeken en tijdschriften verzamelen waarmee anderen verder onderzoek kunnen verrichten. Uit de inleiding blijkt bovendien nog eens met welk achterliggend doel deze inventarisatie is gemaakt: het waarderen van de bruggen met het oog op het vaststellen welke daarvan de status van monument zouden kunnen verwerven. De auteurs zijn ingenieurs, gerekruteerd uit de Nederlandse Bruggenstichting die 'de ontwikkeling van de techniek en constructie in de loop van de tijd' wil vastleggen.

Wat treffen we zoal in het boek aan? Als kader voor het eigenlijke onderwerp beschrijven de auteurs het netwerk van verkeers-, tram-, vaar- en spoorwegen. Vervolgens gaan zij nader in op de vaste bruggen van ijzer en staal: de fabrikanten, het materiaal, de constructie, de verbindingsmethoden, de typologie.

Het boek heeft waarde als naslagwerk en bevat enkele bouwstenen voor een geschiedenis van de Nederlandse verkeersinfrastructuur in de laatste twee eeuwen. Als inhoudelijke grondslag voor een selectie van bruggen die tot monument zouden moeten worden uitgeroepen vind ik deze studie bepaald te eenzijdig: naast het 'ingenieursdenken' dat zich 'bij voorkeur in maat en getal' uitdrukt zoals de auteurs bekennen, kan een brug nog talrijke andere betekenissen worden toegekend. Met andere woorden: een cultuurhistorische context is onmisbaar voor beslissingen over behoud en vernieuwing.

De consequentie van de gekozen aanpak, die geen aanspraak op volledigheid maakt maar wel tot een grote breedvoerigheid leidt, blijkt wel uit de drie vervolgstudies die in het vooruitzicht worden gesteld over bruggen van beton, beweegbare bruggen en de vormgeving van bruggen. Het is jammer dat al die aspecten van dezelfde objecten en typen zo los van elkaar worden behandeld. Elke gelegenheid om relaties te leggen tussen al die opgestapelde feiten wordt de lezer eigenlijk onthouden. Het gaat blijkbaar met de bruggen zoals met de molens en kastelen. IJverige vriendenclubs schrijven de biografieën van deze objecten, die ontheemd in tijd en ruimte zweven.

Koos Bosma